

УДК 373.3:378-051]:005.336.2 :316.47

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.10>

Оксана ДАНИЛЮК

кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики початкової освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-8765-8475

Оксана РОГАЧ

кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-5304-0837

Бібліографічний опис статті: Данилюк, О., Рогач, О. (2021). Формування риторичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 1, 57–60, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.10>

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Статтю присвячено проблемі розвитку риторичної компетентності майбутнього педагога як необхідної складової професійної педагогічної діяльності. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної й спеціальної літератури, практичного досвіду висвітлено основні концептуальні підходи до формування риторичної компетентності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки. Обґрунтовано особливості організації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення риторики, а також визначено необхідність дотримання при цьому певних вимог: створення відповідних психолого-педагогічних умов, розробки цілісної професійно-методичної системи навчання і запровадження у навчальному процесі виконавчого творчого звіту та поетапного системного оцінювання знань і умінь студентів. Зроблено висновок, що вивчення риторики й володіння риторичною компетентністю – важливі чинники формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, педагогічна діяльність, риторична компетентність, мовні засоби.

Oksana DANYLIUK

PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-8765-8475

Oksana ROHACH

PhD in Philology, Senior Lecturer at the Department of Applied Linguistics, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Volyn region, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-5304-0837

To cite this article: Danyliuk, O. & Rohach, O. (2021). Formuvannia rytorychnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly [Formation of a rhetorical competence of a future teacher of a primary school]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 1, 57–60, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.1.10>

FORMATION OF A RHETORICAL COMPETENCE OF A FUTURE TEACHER OF A PRIMARY SCHOOL

The article deals with the problem of the development of a rhetorical competence of a future educator as a necessary component of the professional educational activity. On the basis of a theoretical analysis of the psycho-pedagogical and special literature, and practical experience the main conceptual approaches to the formation of a rhetorical competence of future teachers during their professional preparation have been pointed out. Peculiarities of the organization

of the educational cognitive activity of the future teachers who study rhetoric have been justified. The need of meeting the following requirements – the creation of the relevant psycho-pedagogical conditions, building of a whole professional methodological system of education, implementation of the executive creative report, and gradual systematic evaluation of the students' knowledge and skills – has been defined. It has been concluded that the study of rhetoric and the acquisition of a rhetorical competence are important factors of the formation of a communicative competence of a future teacher.

Key words: *competence, communicative competence, pedagogical activity, rhetorical competence, language means.*

У сучасних умовах реформування початкової загальної освіти передбачає формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно і доцільно користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності, тобто – забезпечує належний рівень комунікативної компетентності.

Велику роль у цьому важливому процесі відводять педагогу, який повинен не тільки вдосконалювати, а часто й закладати підвалини нового мислення у молодого покоління. Еталоном мовленнєвої культури для школярів повинен бути педагог. Учні, всупереч усім сучасним проявам антикультурного впливу різноманітних засобів, поважають високий рівень мовленнєвої культури вчителя. Комунікативне лідерство вчителя містить у собі широкі виховні, культуротворчі можливості. Безперечно, лише педагог, який успішно володіє культурою мови і культурою спілкування, визначає потенціал усієї системи освіти, ступінь її впливу на розвиток особистості школяра. Зміст професійної діяльності педагога висуває до нього ряд специфічних вимог, які змушують його розвивати професійно важливі якості, у тому числі й риторичні та мовленнєво-комунікативні.

Проблеми комунікативно-мовленнєвої компетентності завжди були в центрі уваги видатних педагогів та методистів. Різні аспекти її формування знайшли своє відображення у працях сучасних дослідників, а саме: питання мовленнєвої особистості (М. Вашуленко, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Паламар, Г. Сагач, О. Смолинська); взаємодія мови та світу людини, мовної гармонізації свідомості, мови як поліфункціонального духовного явища (Н. Арутюнова, Ю. Жадько, В. Жадько, І. Левяш, О. Федик та ін.), духовно-естетична сутність слова (В. Костомаров, В. Ніколаєва, В. Троїцький); мовленнєва культура в системі культури особистості (Г. Гладіна, М. Львов, Т. Ладиженська, Л. Мацько, В. Соколова, В.Сьоміна, Н. Політова); мовний етикет, національні аспекти мовного етикету (Н. Форма-

новська, С. Богдан, Я. Радевич-Вінницький, Є. Чак, М. Стельмахович та ін.); місце риторико-мовленнєвого компонента в педагогічній діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл різного типу (М. Вашуленко, І. Зязюн, А. Капська, М. Пентилюк, Г. Сагач).

Психологічні аспекти зазначеної проблеми представлені у роботах Б. Бадмаєва, М. Жинкіна, О.Леонтєва, С. Карпова та інших; лінгводидактичні та методичні аспекти відображені у дослідженнях А. Богуш, М. Вашуленка, Л. Варзацької, М. Пентилюк, О. Савченко.

Мета статті полягає у тому, щоб представити власне бачення сутності риторичної компетентності майбутнього вчителя початкової школи як складової його професійної діяльності.

Уведення до навчальних планів спеціальності «Початкова освіта» курсу «Педагогічна риторика» дає можливість повніше вирішити проблему формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя, коли засвоюються не тільки відповідні теоретичні знання, а й формуються уміння вибору оптимальних алгоритмів спілкування, взаєморозуміння; дослідження форм, механізмів мовлення: говоріння, аудіювання, виголошення; формування мовної особистості – контактної, вмілої у спілкуванні та спраглої до комунікації [1, с. 15].

Риторика – класична наука про ораторське мистецтво і красномовство. Вона вчить думати, виховує почуття слова, формує смаки, встановлює цілісність світосприйняття [2].

Зі сказаного вище робимо важливий для нашого дослідження висновок: комунікативна компетентність є складовою частиною компетентності спілкування, готовність до мовної взаємодії і взаєморозуміння. Вищим рівнем комунікативної компетентності є риторична компетентність, яка характеризується закономірностями мовної поведінки, що виявляються в різних ситуаціях спілкування. Основними завдання педагогічної риторики є: формування мовної особистості, пошук оптимальних методик спілкування, вдосконалення механізмів взаєморозуміння учасників комунікації [2].

Риторична компетентність – здатність усвідомлено створювати, вимовляти і рефлексувати авторсько-адресний текст мовного (риторичного) жанру відповідно до мети і ситуації публічного мовлення. Риторична компетентність відображає життя мови, мовну і мовленнєву культуру. Вона ширша від риторичних знань, оскільки включає і історію риторики, і зв'язок мови і культури, і духовний світ особистості, і жанрово-стилістичні особливості текстів як продуктів мовленнєвої діяльності, і їх функціонування. У багатьох напрямках риторичне мистецтво сягає до глибинних структур мовної і мовленнєвої свідомості комунікантів і спирається на культурні традиції, національну самосвідомість і наявні спеціальні знання.

Таким чином, структуру риторичної компетентності ми представляємо як ієрархію трьох основних компонентів.

Перший – це усвідомлений вибір комунікативної мети, стратегій, що реалізуються через комунікативно-риторичні такти, які визначаються комунікативною ситуацією. Доцільно перший компонент риторичної компетентності актуалізувати з риторичними вміннями, співвідносними з уміннями висловлювати думки: вміння правильно вибрати тему; визначити комунікативний намір адресанта (адресата); окреслити тип адресата, особливості публічного спілкування з ним; вміння розмістити факти (матеріал, аргументи) відповідно до обраного типу мовлення, прогнозуючи риторичні враження та ін.

Другий компонент дозволяє творцю мовлення забезпечити адекватний синтез її як цілого тексту. Його доцільно актуалізувати з уміннями, співвідносними з висловленням думки і проголошенням промови: вміння визначити доречність вживання тієї чи іншої мовної одиниці в певній мовленнєвій ситуації; вміння варіювати риторичними прийомами для ефективного спілкування з метою точного і правильного вираження думки і впливу на інтелектуальні емоції слухачів (учасників усного діалогу) чи полілогу.

Третій компонент риторичної компетентності – володіння арсеналом жанрово-стилістичних засобів. Жанрова і стилістична усвідомленість – необхідна умова ефективної риторичної діяльності, оскільки саме у виборі жанру і стилю реалізується прагматична уста-

новка творця тексту. При створенні тексту певна стилістична установка відіграє структуроутворюючу роль. Саме вона визначає і відбір конкретних мовних засобів, і характер, і тип розгортання теми, і поділ на мікротеми, і відбір ефективних в конкретній ситуації стратегій побудови мовлення, які безпосередньо впливають з комунікативної мети і риторичного досвіду мовця. Відтак, логічний ланцюжок набуває цілісності та довершеності.

Формування, розвиток і вдосконалення риторичної компетентності відбуваються в мовному середовищі (як у природному, так і в штучному) в процесі оволодіння риторичними вміннями, співвідносними з винаходом думки (формування мету, завдання, тези, вибирати жанр та відповідний йому тип мовлення для ефективного мовного спілкування, визначити тип адресата, особливості спілкування з ним і т. п.), із формулюванням думки (продумувати логіку викладу, вибирати необхідні засоби мовлення відповідно до мовленнєвої ситуації, свідомо обирати найбільш прийнятний спосіб вираження згоди, вираження відмови, спростування, аргументації, переконання і т. п.), з вираженням думки (визначити доречність вживання тієї чи іншої мовленнєвої одиниці у відповідній ситуації, варіювати риторичними прийомами для ефективного педагогічного спілкування з метою впливу, переконання, апеляції до емоцій адресатів і т. п.), з проголошенням виступу/промови (виділяти голосом ключові слова, відтворювати (передавати) модальність тексту, виражати риторичний пафос та ін.).

На формування риторичних умінь впливає риторичний потенціал (риторичні особливості, риторичні властивості) мовної особистості. Риторичний потенціал – це поняття, що відображає комплекс взаємопов'язаних якостей, які забезпечують ту чи іншу ступінь мовленнєвого впливу мовця на оточуючих його людей. До числа найбільш важливих особистісних проявів, складових риторичного потенціалу людини відносять: рівень потреби в спілкуванні, його локалізацію, наявність установки на стосунки з іншими людьми; особливості емоційної реакції на співрозмовника, риторичні вміння, риторичні здібності.

Риторичні здібності: мовне (мовленнєве) чуття, здатність прогнозувати і управляти стратегіями і тактиками мовленнєвої

взаємодії, артистизм, художня уява, яскравість і образність мови, інтонаційна виразність, етика, емоційність мовленнєвого спілкування. Всі ці якості необхідні будь-якому вчителю, оскільки володіння дидактичними функціями педагогічної комунікації є найважливішим показником професійної компетентності. Творчий характер педагогічної діяльності вчителя полягає в постійному оновленні професійних знань і вдосконаленні своїх комунікативно-мовних і риторичних умінь, навичок і здібностей. Таким чином, риторична компетентність, у нашому дослідженні і риторична компетентність вчителя – це багатокомпонентне лінгводидактичне поняття. Спираючись на риторичну компетентність, учитель ставить перед собою комунікативну мету, в тому числі і риторичну, і відповідно до неї, вибирає комунікативну стратегію, яка реалізується через комунікативно-риторичні тактики, з допомогою мовних і риторичних жанрів, що залежать від комунікативної ситуації, риторичних завдань, прийомів (практичних засобів досягнення комунікативної мети) і риторичного (комунікативного) досвіду мовця.

Риторична компетентність включає знання риторики, відомості про риторичні можливості мовних засобів і закономірності вживання їх у мовленні; володіння риторичними вміннями; культурно-патріотичний світогляд, що формується сім'єю, соціальним, природно-мовним середовищем; рефлексію; ситуативну установку особистості – готовність до певної активності.

Для виникнення установки необхідна потреба суб'єкта і ситуація її вирішення. Роз-

глядаючи формування установки відповідно до Д. Н. Узнадзе, ми вважаємо, що установка особистості відрізняється від мотивації внутрішнім, самостійним початком, вона з'являється не тільки під впливом дійсності, а й слова (мови). Навчальний експеримент показав: на заняттях з риторики більшість студентів відчуває потребу в самовдосконаленні, самоосвіті, самовираженні, перемоги над страхом публічного мовлення, в зміні морально-етичних якостей. Навчально-мовленнєві ситуації, мовні вправи і риторичні завдання, що проводилися нами на заняттях з педагогічної риторики (створення мовного середовища і творчої атмосфери), зумовлюють виникнення установки до самозміни, вдосконалення, установки на професію, які об'єктивуються в риторичній діяльності [3].

Отже, проаналізувавши описані в дослідженні компетентності, ми можемо повніше і конкретніше визначити цілі викладання педагогічної риторики для майбутніх фахівців початкової освіти. Уведення в теорію і практику навчання цієї дисципліни – не данина моді, не результат механічного перенесення понять, а цілісна підготовка вчителя до його професійної діяльності.

Видатний педагог, реформатор-гуманіст, учений В. О. Сухомлинський наголошував: «Нехай у школі панують яскрава думка, живе слово і творчість дитини. На цих основних трьох китах повинен стояти весь зміст, характер духовного життя і розумового розвитку дітей» [4]. Ці заповітні слова педагога-мислителя мають стати дороговказом нинішнім і майбутнім педагогам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куньч З., Городиловська І., Шмілик І. Риторика: підручник. 2-ге вид., допов. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. 416 с.
2. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика. Київ, 2006. 311 с.
3. Узнадзе Д. Н. Теорія установки. Москва; Воронеж, 1997. С. 10–15.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 5. Київ: Рад. школа, 1977. 639 с.

REFERENCES:

1. Kun'ch Z., Horodylovska I., Shmilyk I. (2018) Rytoryka: pidruchnyk. 2-he vyd., dopov. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoji politekhniki [in Ukrainian].
2. Matsko L. I., Matsko O. M. (2006) Rytoryka. Kyiv [in Ukrainian].
3. Uznadze. D. N. (1997) Teorija ustanovki. Moskwa : Voronesz, 1997. S. 10–15.
4. Sukhomlynskyi V. O. (1977) Vybrani tvory. V 5-ty t. T. 5. Kyiv: Rad. Shkola [in Ukrainian].